

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี (2554) ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตว่าเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาประเทศ จึงกำหนดในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–2559) ว่าต้องส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยเน้นการสร้างโอกาสการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องให้คนทุกกลุ่มทุกวัย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพสามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้และองค์ความรู้ที่หลากหลาย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545) กล่าวในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ในมาตรา 15 มาตรา 22 และมาตรา 23 เกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตว่า การจัดการศึกษามี 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งต้องยึดหลักว่าผู้เรียนมีความสามารถในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ ต้องเน้นทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และมีการบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา ในเรื่องความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา และภูมิปัญญาไทย ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์และด้านภาษา ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข และความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ด้านการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

สวนสัตว์เป็นหนึ่งในแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 25 อีกทั้งสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2552) ได้กล่าวไว้ว่าสวนสัตว์มีบทบาทสำคัญในฐานะแหล่งการเรียนรู้ที่กระตุ้นและสนับสนุนสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งจะเรียนรู้ผ่านสัตว์นานาชนิด รวมทั้งพืชนานาพันธุ์ ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ส่งเสริมจินตนาการ เกิดการเรียนรู้ ส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ เป็นการนำห้องเรียนรู้ประสบการณ์จริง นอกจากนั้นสวนสัตว์ยังเป็นแหล่งที่ส่งเสริมการเข้าถึงข้อมูลของบุคคลโดยทั่วไป และให้โอกาสการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เป็นการศึกษาตลอดชีวิต

องค์การสวนสัตว์ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นรัฐวิสาหกิจในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ได้รับมอบหมายให้ดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 รวมทั้งให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล โดยมีวัตถุประสงค์ตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การสวนสัตว์ พ.ศ. 2497 ดังต่อไปนี้คือ 1) จัดดำเนินการ ส่งเสริม รวบรวมสัตว์นานาชนิดไว้เพื่อประโยชน์ในการศึกษา และอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน 2) ส่งเสริมและจัดให้มีการบำรุงและผสมพันธุ์ต่างๆ ไว้เพื่อมิให้สูญพันธุ์ 3) จัดดำเนินการเกี่ยวกับสถานที่เลี้ยงสัตว์ขององค์การ และ 4) จัดบริการสาธารณะเพื่อให้เป็นที่พักผ่อนของประชาชนโดยแท้จริง (ราชกิจจานุเบกษา, 2497)

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของสวนสัตว์สมัยใหม่ซึ่งครอบคลุมถึงสวนสัตว์และพิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำชั้นนำทั่วโลก ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักในการให้การศึกษา การอนุรักษ์ การวิจัย และการพักผ่อนหย่อนใจ ได้มุ่งเน้นการดำเนินการที่ให้ความสำคัญต่อสวัสดิภาพของสัตว์ และมุ่งเน้นบทบาทการเป็นศูนย์กลางในการเป็นแหล่งอนุรักษ์ วิจัย และเพาะพันธุ์สัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์หรือสูญพันธุ์แล้วจากธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับการประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ที่จัดขึ้นในปี ค.ศ. 1992 ณ เมืองริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล จุดประสงค์ของงานด้านการให้การศึกษาของสวนสัตว์สมัยใหม่จึงเป็นการให้ความรู้และสื่อความหมายเกี่ยวกับสัตว์ป่า ระบบนิเวศ ผลกระทบจากมนุษย์ต่อสัตว์ป่าทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก รวมถึงการเชื่อมโยงมิติทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองของแต่ละท้องถิ่นแต่ละประเทศ โดยมุ่งหวังให้เกิดความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของมนุษย์สู่การปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน แนวทางการศึกษานี้จึงเรียกว่า การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ (Conservation Education)

หน่วยงานต่างๆ ระดับนานาชาติที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ของสวนสัตว์ได้อธิบายถึงองค์ประกอบสำคัญของงานด้านการศึกษา ตลอดจนวางแนวทางและ/หรือดำเนินการเพื่อให้งานด้านการศึกษาของสวนสัตว์มุ่งสู่มาตรฐานการเป็นสวนสัตว์สมัยใหม่ในระดับสากล อาทิ สมาคมสวนสัตว์และพิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำโลก (World Association of Zoos and Aquariums, WAZA) ที่มีสำนักงานกลาง ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ สมาคมสวนสัตว์และพิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำแห่งยุโรป (European Association of Zoos and Aquaria, EAZA) และสมาคมสวนสัตว์แห่งลอนดอน (The Zoological Society of London, ZSL) ประเทศอังกฤษ เป็นต้น อีก

ทั้งยังมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับบุคลากรและงานด้านการศึกษาของสวนสัตว์ ได้แก่ สมาคมนักวิชาการศึกษาสวนสัตว์ระหว่างประเทศ (International Zoo Educators Association, IZE) เป็นต้น ทั้งนี้การดำเนินงานการศึกษาขององค์กรต่างๆ ดังกล่าวได้ครอบคลุมถึงองค์ประกอบสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ การบริหารจัดการ บุคลากร กิจกรรม สื่อ และสิ่งอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้

องค์การสวนสัตว์ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งประกอบด้วยสวนสัตว์หลัก 5 แห่ง ได้แก่ 1) สวนสัตว์ดุสิต กรุงเทพฯ 2) สวนสัตว์เชียงใหม่ 3) สวนสัตว์เปิดเขาเขียว ชลบุรี 4) สวนสัตว์นครราชสีมา และ 5) สวนสัตว์สงขลา ซึ่งมีผู้เกี่ยวข้องมีประมาณ 6 ล้านคน ได้มีความพยายามอย่างต่อเนื่องในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตตามแนวทางสวนสัตว์สมัยใหม่ แต่ทั้งนี้ยังไม่เคยมีการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับความต้องการและปัญหาในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อนำเสนอเป็นแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตขององค์การสวนสัตว์ งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการศึกษาปัญหาและความต้องการที่ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ การบริหารจัดการ บุคลากร กิจกรรม สื่อ และสิ่งอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ จากผู้เกี่ยวข้องสวนสัตว์และผู้บริหาร และบุคลากรฝ่ายการศึกษาของสวนสัตว์ทั้ง 5 แห่ง เพื่อให้ได้แนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาและเพิ่มศักยภาพในการเป็นแหล่งเรียนรู้และเป็นสวนสัตว์ชั้นนำ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชนทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย และเตรียมพร้อมในการพัฒนาด้านการศึกษาในประชาคมอาเซียนและประชาคมโลกต่อไป

คำถามการวิจัย

1. ความต้องการและปัญหาในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในสวนสัตว์สมัยใหม่เป็นอย่างไร
2. แนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในสวนสัตว์สมัยใหม่ควรเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความต้องการและปัญหาในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในสวนสัตว์สมัยใหม่
2. เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในสวนสัตว์สมัยใหม่

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การนำเสนอแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในสวนสัตว์สมัยใหม่ มีขอบเขตของการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ผู้เยี่ยมชมสวนสัตว์ ผู้บริหาร และบุคลากรฝ่ายการศึกษา จากสวนสัตว์ 5 แห่ง ขององค์การสวนสัตว์ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้แก่

- 1.1 สวนสัตว์ดุสิต กรุงเทพฯ
- 1.2 สวนสัตว์เชียงใหม่
- 1.3 สวนสัตว์เปิดเขาเขียว ชลบุรี
- 1.4 สวนสัตว์นครราชสีมา
- 1.5 สวนสัตว์สงขลา

2. ด้านเนื้อหา

เนื้อหาในการวิจัยนี้ครอบคลุมถึงองค์ประกอบของการจัดการศึกษาตามแนวทางของสวนสัตว์สมัยใหม่จำนวน 5 ด้าน ดังต่อไปนี้

- 2.1 ด้านการบริหารจัดการ
- 2.2 ด้านบุคลากร
- 2.3 ด้านกิจกรรม
- 2.4 ด้านสื่อ
- 2.5 ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้

คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย

การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง การเรียนรู้ทุกประเภทของบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย ที่ไม่จำกัดรูปแบบ สถานที่ และวิธีการ ซึ่งรวมถึงการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ทำให้บุคคลมีการพัฒนาศักยภาพ ความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และคุณภาพชีวิต และสามารถปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมในทุกช่วงชีวิต

แหล่งเรียนรู้ หมายถึง สถานที่ ศูนย์รวมวิทยาการ บุคคล ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ประเพณี เอกสารข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ สารสนเทศ กิจกรรมและกระบวนการเรียนการสอนต่างๆ ที่มีกำหนดเวลาเรียนที่ยืดหยุ่น สอดคล้องกับความต้องการและความพร้อมของผู้เรียน เสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ มีความสนใจใคร่เรียนรู้ และเป็นบุคคลที่มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต

สวนสัตว์สมัยใหม่ หมายถึง สถานที่ที่ไม่เพียงแต่เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ หากแต่ยังมีบทบาทครอบคลุมในด้านการอนุรักษ์ การวิจัย การให้การศึกษา และการดูแลสวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของสัตว์ ทั้งนี้บทบาทด้านการศึกษามุ่งเน้นการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และจิตสำนึก พร้อมทั้งกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อช่วยในการอนุรักษ์สัตว์ป่าและสิ่งแวดล้อม

การบริหารจัดการ หมายถึง การดำเนินงานในภาพรวมด้านการกำหนดนโยบาย แผนงาน เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ โดยระดมทรัพยากรทุกอย่าง (สัตว์ พืช บุคลากร สถานที่งบประมาณ ฯลฯ) ที่มีมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ของสวนสัตว์ ที่มีบทบาทด้านการอนุรักษ์ วิจัย และการศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เกี่ยวข้องทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย ทั้งในรูปแบบการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย

บุคลากร หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของสวนสัตว์ และการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในสวนสัตว์ ทั้งที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องทางการศึกษาโดยตรง เช่น นักการศึกษา วิทยากร และมีบทบาททางอ้อม เช่น พนักงานเลี้ยงสัตว์ นักวิจัย

กิจกรรม หมายถึง สิ่งที่สวนสัตว์เตรียมไว้สำหรับผู้เกี่ยวข้องทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย ได้มีส่วนร่วม ได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ได้ฝึกปฏิบัติ ได้สัมผัส ได้คิด เช่น การจัดแสดงสัตว์ การนำชมสัตว์ การจัดแสดงเกี่ยวกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม การสาธิต การจัดนิทรรศการ การรณรงค์ ค่ายเยาวชน การสัมมนา/การประชุมวิชาการ การอบรมเชิงปฏิบัติการ รวมทั้งกิจกรรมและหลักสูตรการเรียนรู้อื่นๆ ที่สวนสัตว์จัดร่วมกับหน่วยงานภายนอก

สื่อ หมายถึง ตัวกลาง เครื่องมือที่ช่วยนำและถ่ายทอดข้อมูล ความรู้ ไปยังผู้เกี่ยวข้อง โดยกระตุ้นให้เกิดการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง มีความน่าสนใจ น่าติดตาม เข้าใจง่าย หรือมีลักษณะที่ผู้ชมได้มีส่วนร่วม ประกอบด้วยการจัดแสดงเกี่ยวกับตัวสัตว์ บุคคล สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อ ประเภทต่างๆ ได้แก่ แผ่นพับ แผนที่ คู่มือ ป้าย สัญลักษณ์ วีดิทัศน์ ประติมากรรม สถาปัตยกรรม เว็บไซต์ เครือข่ายสังคมออนไลน์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์อื่นๆ

สิ่งอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ หมายถึง สิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ห้องบรรยาย ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ รวมถึงความหลากหลายของช่องทางเพื่อให้เข้าถึงสาระความรู้ในสวนสัตว์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. องค์การสวนสัตว์ในพระบรมราชูปถัมภ์มีแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตตามแนวทางสวนสัตว์สมัยใหม่อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และตรงตามความต้องการ และปัญหาของผู้เยี่ยมชมทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย อย่างรอบด้าน สร้างเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี ปลูกฝังและเสริมสร้างให้ผู้เยี่ยมชมเกิดสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สัตว์ป่า และสิ่งแวดล้อม

2. สถาบันการศึกษา ชุมชน องค์กร หน่วยงาน และฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง สามารถนำแนวทางจัดการศึกษาตลอดชีวิตในสวนสัตว์สมัยใหม่ ไปร่วมกันพัฒนาให้เกิดประโยชน์ด้านการศึกษาตลอดชีวิตแก่ชุมชนและประเทศชาติ เพื่อรองรับการปรับตัวด้านการศึกษาเข้าสู่ประชาคมอาเซียน และประชาคมโลก